

«Φυλακή και Γλώσσα»

Συνέντευξη με την Επίκουρη
Καθηγήτρια
Κοινωνιογλωσσολογίας του
Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Μαρία
Κακριδή-Ferrari

Συνεντεύκτριες: Σταθοπούλου Βασιλική (φοιτήτρια
Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Χολέβα Πελαγία
(απόφοιτη Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας με κατεύθυνση Ιστορία, Πανεπιστήμιο
Θεσσαλίας)

Στο πλαίσιο των επιστημονικών δράσεων της επαναληπτικής έρευνας «Φυλακή και Γλώσσα», που διεξάγεται από το έτος 2018 υπό την αιγίδα του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος, με Επιστημονικά Υπεύθυνη την κ. Αγγελική Καρδαρά, Εισηγήτρια-Συγγραφέα και Εκπαιδευτρια στο Πρόγραμμα Συμπληρωματικής εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης (E-Learning) του Κέντρου Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης (Κ.Ε.ΔΙ.ΒΙ.Μ.) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Διδάκτορα του Τμήματος Επικοινωνίας & ΜΜΕ του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Φιλολόγο και Τακτική Επιστημονική Συνεργάτιδα Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος (ΚΕ.Μ.Ε), η ομάδα εργασίας πραγματοποίησε συνεντεύξεις, με απώτερο στόχο να καταγραφεί η επιστημονική (γλωσσολογική, εγκληματολογική και νομική) και δημοσιογραφική άποψη για τον ιδιαίτερο γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας που χρησιμοποιείται από τον έγκλειστο πληθυσμό εντός αλλά και εκτός φυλακών, με την αποφυλάκιση τους, για τον ρόλο, τους σκοπούς και τις λειτουργίες αυτού του πολυδιάστατου κώδικα επικοινωνίας των κρατουμένων και των αποφυλακισμένων.

Ακολούθως παρουσιάζουμε την προφορική συνέντευξη που μας παραχώρησε το έτος 2019 η Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνιογλωσσολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Μαρία-Κακριδή-Ferrari, την οποία ευχαριστούμε θερμά για τη μεγάλη τιμή. Η κ. Κακριδή με τη βαθιά επιστημονική γνώση της αναδεικνύει καιρίες πτυχές του ιδιαίτερου γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας που διερευνούμε και φωτίζει ζητήματα κρίσιμης σημασίας, σε κοινωνιογλωσσολογικό επίπεδο.

Όπως υπογραμμίζει η κ. Κακριδή «η γλωσσοπλασία είναι η ψυχή της γλώσσας. Είναι κάτι πολύ δημιουργικό. Πάνω σε αυτό βασίζεται η γλώσσα, στο να πλάθουμε καινούργιες λέξεις και εκφράσεις που να δηλώνουν καινούργια πράγματα, καινούργιες έννοιες και σχέσεις εννοιών».

Ορίζει τον γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας του έγκλειστου πληθυσμού των ελληνικών φυλακών, που αποτελεί το αντικείμενο μελέτης μας, ως ένα «ιδίωμα» που βασίζεται στα ελληνικά και στη σύνταξη της ελληνικής, δανείζεται λέξεις από άλλες γλώσσες ή φτιάχνει καινούργιες, με αποτέλεσμα να διαφοροποιείται κυρίως στο λεξιλόγιο και όχι τόσο στη δομή της.

Πολύ σημαντική και η έννοια της «έκφρασης ταυτότητας», στην οποία αναφέρεται η κ. Κακριδή, ως προς τις γλώσσες που αναπτύσσουν ιδιαίτερες ομάδες και μελετά η κοινωνιογλωσσολογία, επισημαίνοντας «Αυτές οι γλώσσες, που τις μελετάμε στην κοινωνιογλωσσολογία, οι γλώσσες που αναπτύσσουν ιδιαίτερες ομάδες, και μελετάμε συγχρόνως ποιες είναι οι αιτίες που δημιουργούνται, ποια είναι η λειτουργία που επιτελούν κλπ., πηγάζουν κυρίως από την ανάγκη διαφοροποίησης από τους άλλους. Δεν είναι κάτι που έχει απαραίτητα σχέση με συγκρούσεις ή πολέμους. Η διαφοροποίηση δεν είναι απαραίτητα κρυπτική, αλλά, όπως θα λέγαμε σήμερα, αποτελεί και "έκφραση ταυτότητας", μια έννοια που την ακούμε πάρα πολύ πια. Δηλαδή, η ανάγκη διαφοροποίησης σημαίνει διαφοροποίηση της ταυτότητας ή στοιχείων της και αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι εκφράζω με αυτό τον διαφορετικό κώδικα την ταυτότητα που θέλω, το πού θέλω να ανήκω, ενώ συγχρόνως ελέγχω ποιος ανήκει στην ομάδα μου και ποιος δεν ανήκει, το οποίο είναι επίσης πολύ σημαντικό».

Η μελέτη του ιδιαίτερου γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας του έγκλειστου πληθυσμού πρεσβεύουμε ότι αποκαλύπτει τη μαγεία της γλώσσας και το πώς μέσα από τη γλωσσοπλασία που αποτελεί, πραγματικά, την ψυχή της γλώσσας μπορούν να εκφραστούν, με τα πιο απλά γλωσσικά μέσα, βαθύτερες σκέψεις, βαθιά συναισθήματα, αλλά και στάσεις, αντιλήψεις, πεποιθήσεις.

Συνέντευξη με την Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνιογλωσσολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Μαρία Κακριδή-Ferrari

Συνεντεύκτριες: Σταθοπούλου Βασιλική (φοιτήτρια Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Χολέβα Πελαγία (απόφοιτη Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας με κατεύθυνση Ιστορία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας)

-Κυρία Κακριδή, θα μπορούσατε να μας μιλήσετε γενικά για τη γλώσσα, τη σημασία της και υπό ποιες καταστάσεις/περιστάσεις μπορεί να δημιουργηθεί ένας γλωσσικός κώδικας;

Αν θέλουμε να μιλήσουμε για τη γλώσσα γενικά, καλό είναι να ξεκινήσουμε από τις λειτουργίες που εξυπηρετεί, ώστε να μπορέσουμε να δούμε κάποια πράγματα για τη φύση της. Ως βασικότερη λειτουργία θεωρούμε συνήθως την επικοινωνιακή της. Για άλλους, ωστόσο, όπως για τον γλωσσολόγο και φιλόσοφο Noam Chomsky, είναι πολύ βασικό το ότι αποτελεί όργανο/έκφραση της σκέψης, του νου, και σ' αυτό δίνει η σχολή του όλη την έμφαση της διερεύνησής της.

Πάντως, αν και αναμφισβήτητα η γλώσσα σχετίζεται αξεδιάλυτα με τη νόηση και τη σκέψη, θεωρούμε ότι δημιουργήθηκε σε προϊστορικές κοινωνίες, που είχαν ζωτική ανάγκη τη συνεργασία των μελών τους, κυρίως για να επικοινωνούν ακριβώς οι άνθρωποι τη σκέψη τους, να τη μεταδίδουν σε άλλους. Η γλώσσα διαφέρει πάρα πολύ από τους κώδικες επικοινωνίας των ζώων (ή τους τεχνητούς κώδικες, όπως π.χ. τα σήματα Mors κ.ά.), γιατί από τη φύση της ή, αν θέλετε, την κατασκευή της, διαθέτει τεράστια οικονομία και δημιουργικότητα: με ελάχιστους "ήχους" ("φωνήματα" τα ονομάζει η γλωσσολογία) που επιλέγει κάθε κοινωνία (20-40ήχοι, αν πούμε συμβατικά 60,για σιγουριά, είναι περίπου όσοι χρησιμοποιούνται στην κάθε γλώσσα), και

τους συνδυασμούς τους, μπορούμε να εκφράσουμε τα πάντα (προσοχή: η φύση της γλώσσας είναι προφορική, διότι η γραφή έρχεται πολύ αργότερα, είναι δευτερογενής κώδικας, γι' αυτό και δεν μιλούμε εδώ για "γράμματα"). Κάνοντας δηλαδή συνδυασμούς ήχων, για να το πω απλά, μπορούμε να φτιάξουμε τις οποιεσδήποτε λέξεις, να τις συνδυάσουμε με τους κατάλληλους κανόνες κι έτσι να εκφράσουμε σκέψεις, συναισθήματα, έννοιες της τέχνης, της επιστήμης, τα πάντα. Αυτή την οικονομία που διαθέτει η φύση της (να είναι συνδυασμός ελάχιστων ήχων, ούτως ώστε να παράγει απεριόριστες λέξεις και να εκφράζει έννοιες και, μέσω της - γλωσσικά επίσης κρίσιμης - *σύνταξης*, να εκφράζει κυρίως και *σχέσεις* ανάμεσα στις έννοιες) δεν την έχουν οι ζωικοί κώδικες και δεν την έχουν προφανώς και οι τεχνητοί, οι οποίοι βασίζονται στην ανθρώπινη γλώσσα. Δεν έχουν δηλαδή οι ζωικοί κώδικες την καθοριστική αυτή ιδιότητα της γλώσσας να διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα, τους ήχους και τις λέξεις που φτιάχνονται από αυτούς, ως πρώτο υλικό του λεγόμενου ακριβώς *έναρθρου* λόγου. Έχουν και άλλες διαφορές, φυσικά, αλλά ας μείνουμε τώρα σ' αυτήν.

Ένα δεύτερο στοιχείο που είναι σημαντικό είναι ότι οι γλώσσες, ως αυθαίρετος και συμβατικός (όχι αιτιολογημένος) συνδυασμός μορφής (ήχων, *φωνημάτων*) και περιεχομένου (σημασίας, νοήματος), μπορούν να αλλάζουν μέσα στον χρόνο, και αυτό γίνεται συνεχώς. Είναι λογικό, αλλά και πιστοποιημένο, ότι όλες οι γλώσσες ανεξαιρέτως μεταβάλλουν σιγά-σιγά πολλά από τα στοιχεία τους μέσα στον χρόνο. Για τις παλαιότερες εποχές αυτό μας φαίνεται φυσικό. Αν πούμε όμως ότι η σημερινή, η *δική μας* σημερινή γλώσσα αλλάζει ή θα αλλάξει, ο κόσμος θα το αισθανθεί σαν "φθορά" και θα θελήσει να την "προστατέψει" - μάταια, όπως φαίνεται από την ιστορία των γλωσσών. Αυτό που λέω συνήθως και στους φοιτητές μου είναι πως οι γλώσσες δεν έχουν "εαυτό", δεν υφίστανται *έξω* από τους ομιλητές τους, και είναι πάρα πολύ βασικό να το θυμόμαστε σε σχέση με τη γλωσσική αλλαγή: όπως το διατυπώνει κάπου και η Άννα Φραγκουδάκη, είναι λίγο παράδοξο να θέλουμε να προστατέψουμε τη γλώσσα από τους ομιλητές της που την αλλάζουν, σαν να ήταν εχθροί της και όχι δημιουργοί της.

Ως προς το δεύτερο σκέλος της ερώτησής σας, κάθε ομάδα δημιουργεί τη δική της γλώσσα (έναν γενικότερο κώδικα, που μπορεί να έχει υποκώδικες) με διάφορους τρόπους. Όταν μια κοινότητα αποκόπτεται σιγά-σιγά από τη βασική της ομάδα, αναπτύσσει τα δικά της μέσα έκφρασης, τη δική της γλώσσα. Ένας κώδικας, μια γλώσσα, δημιουργείται πάντα μέσω της διαφοροποίησης της ομάδας, και άλλοτε θεωρείται εθνικός (ελληνικά, γαλλικά, αγγλικά κλπ.), άλλοτε παραμένει διαλεκτικός (οι γεωγραφικές διάλεκτοι μέσα σε έναν γενικότερο πληθυσμό).

Μπορεί να διαφοροποιείται απλώς και λόγω επαγγέλματος (επαγγελματικά ιδιώματα, όπως των γιατρών, που έχουν το δικό τους ιδίωμα, των δικηγόρων, των οικοδόμων κλπ.) ή λόγω περιστάσεων, όπως π.χ. θα λέγαμε ότι γίνεται με τη γλώσσα των φυλακισμένων. Κάθε κοινωνική ομάδα διαφοροποιείται γλωσσικά από τις άλλες με κάποιο τρόπο και αυτός ο τρόπος έχει σημασία όσον αφορά τη δομή της γλώσσας συνολικότερα (διαφορετικές γλώσσες) ή τις υποομάδες μιας γλώσσας ("γλώσσες", διάλεκτοι και ιδιώματα μάλλον, με κοινή δομή με την κοινή γλώσσα αλλά διαφοροποιημένα ως προς άλλα στοιχεία, π.χ. το λεξιλόγιο, στον κώδικα των φυλακισμένων).

-Έχετε ισχυριστεί πως η γλωσσολογία δεν δέχεται ότι υπάρχουν φυσικές γλώσσες, ανεπαρκείς, πρωτόγονες ή κατώτερες, γιατί οποιαδήποτε γλώσσα χρειαστεί να εξυπηρετήσει τις ανάγκες μιας κοινωνίας έχει τη δυνατότητα εγγενώς, από τη φύση της ως επικοινωνιακού μέσου, να το κάνει. Μπορείτε να μας σχολιάσετε αυτό τον ισχυρισμό;

Όλες οι ανθρώπινες γλώσσες του κόσμου, που ξέρουμε και που φανταζόμαστε ότι υπήρξαν παλαιότερα, βασίζονται στα στοιχεία που σας προανέφερα: αποτελούνται από ομάδες ήχων που είναι μεν λίγοι, αλλά με τον συνδυασμό τους μπορούμε να φτιάξουμε λέξεις και μετά προτάσεις, συνδυάζοντας τις λέξεις βάσει κανόνων. Έτσι, η γλωσσολογία θεωρεί ότι με αυτό που ονομάζεται διπλή διάρθρωση και με τη σύνταξη, κάθε γλώσσα του κόσμου μπορεί να εκφράσει, αν χρειαστεί, οτιδήποτε.

Δεν της χρειάζεται πάντα, με την έννοια ότι μπορεί να μην έχει την ανάγκη μια γλώσσα να εκφράσει λεπτές διακρίσεις του φυσικού περιβάλλοντος ή τεχνολογικό πολιτισμό ή ιδιαίτερα επεξεργασμένες τέχνες. Αν χρειαστεί όμως, θα το κάνει με τους ίδιους τρόπους που θα το κάνει η αγγλική, η κινεζική και, γενικότερα, αυτές που θεωρούνται γλώσσες "πολιτισμού". Αν και θεωρούνται γλώσσες "πολιτισμού" πράγματι (να σημειώσω βέβαια εδώ ότι η ιεράρχηση των πολιτισμών είναι ένα ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο ζήτημα), δεν είναι "ανώτερες" από γλωσσολογική πλευρά. Όλες οι γλώσσες του κόσμου, ανεξαιρέτως, εμπλουτίζονται με τους ίδιους ακριβώς τρόπους: αφενός με το να φτιάχνουν νέες λέξεις, στις οποίες δίνουν καινούργιες σημασίες (το φαινόμενο λέγεται "νεολογία" και βασίζεται στην παραγωγή και τη σύνθεση π.χ. *πληροφορική*, *φτωχοποίηση*), αφετέρου με το να δανείζονται λέξεις από άλλες γλώσσες, να τις παίρνουν έτοιμες δηλαδή (π.χ. *σπίτι*, *χιούμορ*). Δεν υπάρχουν, με άλλα λόγια, γλώσσες με συνθετότερα ή πληρέστερα συστήματα από άλλες. Είτε θεωρούνται μικρές είτε μεγάλες, είτε θεωρείται ότι

έχουν πίσω τους μεγάλη και σημαντική ιστορία είτε όχι, όλες αποτελούνται από τα ίδια στοιχεία που αναφέραμε και δουλεύουν με τους ίδιους μηχανισμούς. Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε "μικρή" γλώσσα δεν είναι ούτε ανεπαρκής ούτε κατώτερη από γλωσσολογική πλευρά, απλώς δεν έχει εκφράσει, ενδεχομένως, τομείς του πολιτισμού που έχουν εκφράσει οι γνωστές γλώσσες που συνήθως εκτιμούμε. Από καθαρά γλωσσολογική σκοπιά, λοιπόν, το επαναλαμβάνω, όλες οι γλώσσες, δομικά, είναι φτιαγμένες από τα ίδια υλικά. Οι λόγοι που τις διαφοροποιούν είναι εξωγλωσσικοί, δεν αφορούν τις δυνατότητες της δομής τους.

Αυτό το ζήτημα πάντως δημιουργεί πολύ μεγάλες αντιστάσεις στην αποδοχή του, διότι προσκρούει σε ιδεολογικά εμπόδια, δεδομένου ότι οι άνθρωποι θέλουν να βλέπουν τον κόσμο ιεραρχημένα. Για τους "σωστούς" γλωσσολόγους όμως, όλες οι γλώσσες είναι φτιαγμένες με τον ίδιο (ιδιαίτερα σύνθετο) τρόπο, και, αν χρειαστεί να εκφράσουν κάποιο νέο τομέα πολιτισμού, θα επεκταθούν για τον εκφράσουν πάντα μέσω της νεολογίας και του δανεισμού.

-Πώς θα μπορούσαμε να ορίσουμε τη «γλωσσοπλασία», που αποτελεί βασικό στοιχείο διερεύνησης της παρούσας μελέτης;

Η γλωσσοπλασία είναι η ψυχή της γλώσσας. Είναι κάτι πολύ δημιουργικό. Πάνω σε αυτό βασίζεται η γλώσσα, στο να πλάθουμε καινούργιες λέξεις και εκφράσεις που να δηλώνουν καινούργια πράγματα, καινούργιες έννοιες και σχέσεις εννοιών. Όλοι οι άνθρωποι μπορούν να το κάνουν αυτό κι ας μην είναι γλωσσολόγοι, διότι χρειάζεται απλώς φαντασία και η φαντασία είναι άλλου τύπου χαρακτηριστικό. Ωστόσο, υπάρχουν, θα λέγαμε, πολλών ειδών γλωσσοπλασίες, όπως η αυθόρμητη, η λογοτεχνική, η χιουμοριστική, αυτή που εξυπηρετεί λειτουργίες καθημερινές, και υπάρχει επιπλέον και η γλωσσοπλασία των επιστημόνων και των καλλιτεχνών, που είναι απαραίτητη για την έκφραση της επιστήμης και της τέχνης - ή αλλιώς η «ορολογία», για να το πούμε καλύτερα. Προσωπικά, η γλωσσοπλασία με παραπέμπει στο αυθόρμητο, στο αυθόρμητο καινούργιο. Τέτοιου είδους γλωσσοπλασία, π.χ., συναντάται στα μικρά παιδιά ("θα βγάλω τα γρατζούνια μου", έλεγε μικρός ο ανιψιός μου). Πάντως, όλα όσα ανέφερα παραπάνω είναι γλωσσοπλασίες. Για να μείνει όμως το προϊόν τους, είτε αυτό είναι λειτουργικό και εξυπηρετεί κάτι είτε γίνεται για αστεισμό κλπ., πρέπει να περάσει στην ευρύτερη κοινωνία, για να κατοχυρωθεί στη γλώσσα, αλλιώς θα μείνει στην παρέα ή σε ένα βιβλίο. Πχ. το *Πλαθολόγιο λέξεων*, του Λύο Καλοβυρνά, ο οποίος πλάθει -με πολύ χιούμορ- καινούργιες λέξεις για διάφορες περιστάσεις (π.χ. το *απλυτήρι*, δηλ. το άπλυτο ποτήρι που αφήνουμε πρόχειρα

κάπου για να μην πάρουμε καθαρό από το ντουλάπι, ο *σταλεγάκιος*, για αυτούς που σου επισημαίνουν το λάθος σου λέγοντας πάντα "σ' τα 'λεγα εγώ, δεν σ' τα 'λεγα;" κλπ.). Για να δώσουμε και μια λογοτεχνική αναφορά, υπάρχει ολόκληρη σκηνή στο βιβλίο "Η Αλική στη χώρα των θαυμάτων - Πίσω από τον μαγικό καθρέφτη"» του Lewis Carroll, που σχολιάζει ακριβώς τη λογοπλασία. Συγκεκριμένα, τον περιορισμό του ότι είμαστε μεν ελεύθεροι να δημιουργήσουμε οποιαδήποτε λέξη θέλουμε και να της δώσουμε όποιο νόημα θέλουμε, αλλά, αν δεν γίνει αποδεκτή και από τους άλλους, δεν θα μπορέσουμε να συνεννοηθούμε. Συνεπώς, δεν είμαστε τόσο ελεύθεροι όσο νομίζουμε, με την έννοια ότι και ο άλλος πρέπει να θελήσει να χρησιμοποιήσει αυτή τη λέξη με αυτό το νόημα.

Υπάρχει λοιπόν μια αντινομία ανάμεσα στην ελευθερία του ατόμου να φτιάχνει οποιοδήποτε γλωσσικό στοιχείο θέλει και στα δεσμά τα οποία τον ενώνουν με την υπόλοιπη κοινωνία, η οποία δεν ξέρουμε αν θα υιοθετήσει τη λέξη ή όχι. Το ίδιο πράγμα μπορεί να γίνει ακόμα και στην ορολογία. Ξέρουμε ότι, στην επιστήμη, οι επιστήμονες φτιάχνουν συνεχώς καινούργια ορολογία, όμως άλλοι όροι επικρατούν, άλλοι δεν επικρατούν.

Φαντάζομαι ότι το ίδιο θα συμβαίνει και στη φυλακή.

-Κάποιες φορές, ίσως και η ανάγκη για ένταξη σε μια ομάδα να οδηγεί στην παγίωση ορισμένων λέξεων. Κάτι τέτοιο είναι δυνατό να συμβεί στον κλειστό χώρο της φυλακής;

Αρχικά, να τονίσω ότι δεν μιλάμε για "γλώσσα" των εγκλειστων αλλά για *ιδίωμα*, διότι δεν είναι μια αυτόνομη γλώσσα, μιας και βασίζεται στα ελληνικά και στη σύνταξη της ελληνικής. Δανείζεται λέξεις από άλλες γλώσσες ή φτιάχνει καινούργιες, πάντως κυρίως στο λεξιλόγιο είναι διαφορετική, όχι τόσο στη δομή της.

Η γλώσσα της φυλακής, όπως την εννοείτε εσείς και όπως την μελετάτε, ανήκει στις λεγόμενες συνθηματικές γλώσσες, έχει δηλαδή *κρυπτικά* χαρακτηριστικά, θα λέγαμε, με βασικό σκοπό να μην την καταλαβαίνει ο άλλος, ο αμύητος. Και πράγματι, έτσι ενισχύεται και η συνοχή της ομάδας, για την οποία η γνώση του ιδιαίτερου αυτού κώδικά της εντάσσει ή αποκλείει τα άτομα από αυτήν. Έτσι παγιώνονται και τα διάφορα ιδιοσυγκρατικά στοιχεία της σ' αυτήν, αν και ξέρουμε συγχρόνως ότι είναι πολύ πιθανό να αντικατασταθούν σύντομα από άλλα.

Οι κρυπτικές/συνθηματικές γλώσσες αναπτύχθηκαν πρώτα σε παραβατικές ομάδες (π.χ. η *argot* στα γαλλικά, παρ' όλο που σήμερα ονομάζουμε έτσι τις διαφορετικές διαλέκτους κλειστών κοινωνικών ομάδων). Σε αυτή την κατηγορία μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τα παλιά

μάγκικα, που ήταν επίσης μια συνθηματική γλώσσα. Επιπλέον, συνθηματικές γλώσσες ήταν και τα λεγόμενα *μαστόρικα*, παλιότερα, οι συνθηματικές γλώσσες των συντεχνιών διαφόρων "μαστόρων" ή τεχνιτών, π.χ. των χτιστών, των ραφτάδων κ. ά. (19^{ος} αιώνας).

Για να είναι κρυφές αυτές οι γλώσσες από τους άλλους, οι έγγλειστοι και οποιαδήποτε άλλη ομάδα ανέπτυσαν αυτό που λέμε κρυπτικά μέσα, δηλαδή γλωσσικούς τρόπους που να μην γίνονται κατανοητά αυτά που λέγονται στους εκτός ομάδος.

Ένα διαδεδομένο παλιό κρυπτικό μέσο, που μάλιστα έχει εξελιχθεί και σε παιδικό παιχνίδι, είναι τα *κορακίστικα* (η πρόσθεση μια συλλαβής *κα* ή *κε* κ.τ.ό. ανάμεσα στις κανονικές συλλαβές μιας λέξης, π.χ. *κακανοκοινωνικοκός*=κανονικός). Επίσης τα *ποδανά*(=ανάποδα), που και τώρα είναι διαδεδομένα σε ορισμένους κύκλους, και στηρίζονται στη μετάθεση των συλλαβών (π.χ. *μεναγκό*=γνόμενα, *γκαφρά*=φράγκα). Δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, γιατί και οι Γάλλοι έχουν το *verlan* (από το γαλλικό *à l'envers*) και οι Άγγλοι το *backslang*, κάτι ανάμεσα σε ποδανά και κορακίστικα.

Άλλος μηχανισμός είναι η αλλαγή της σημασίας των λέξεων, πάντα με κρυπτικούς φυσικά σκοπούς (πχ. διάφορα κωδικά ονόματα για τους συνεργάτες ή για τα χρήματα). Μια άλλη γλώσσα που δεν θέλει να γίνεται κατανοητή, η γλώσσα των νέων (τα *ιδιώματα* των νέων, καλύτερα), θα μπορούσαμε να πούμε ότι αλλάζει πολύ γρήγορα, ακριβώς γιατί γίνονται γνωστές οι εκφράσεις της από τους "απ' έξω" και χρειάζονται αλλαγή. Αυτή η γρήγορη εξέλιξη κατατάσσεται μεν στους κρυπτικούς μηχανισμούς, ωστόσο η γλώσσα των νέων δεν είναι κρυπτική με όλη τη σημασία που είναι π.χ. η γλώσσα της φυλακής, αν και αυτής τα χαρακτηριστικά είναι κατά βάση ο διαχωρισμός, η αλληλεγγύη και συνοχή της ομάδας και η κρυπτικότητα.

Ένα γλωσσάρι (είδος λεξικού) μιας γλώσσας περιθωριακής και με χαρακτηριστικά σαν αυτά που συζητούμε είναι "Τα καλιαρντά", του Ηλία Πετρόπουλου. Ο Ηλίας Πετρόπουλος ήταν ένας αυτοδίδακτος, ερασιτέχνης λαογράφος/ εθνογράφος, που μας έχει αφήσει βιβλία με διάφορες πολύτιμες εθνολογικές πληροφορίες για ασυνήθιστα θέματα, κυρίως της ζωής του περιθωρίου. Τα "καλιαρντά" (η γλώσσα των ομοφυλοφίλων) είναι ένας ιδιαίτερος κώδικας για να μην γίνονται αντιληπτά τα λεγόμενα αυτής της ομάδας, η οποία δεν είναι απαραίτητως παραβατική, οπωσδήποτε όχι πια σήμερα, αλλά είναι ξεχωριστή από τις άλλες. Και βέβαια, η γνώση τους επιβεβαιώνει την ένταξη στην ομάδα και ενισχύει τη συνοχή και την αλληλεγγύη της. Φυσικά, και αυτό το ιδίωμα έχει αλλάξει από τότε που πρωτοιαταγράφηκε.

-Αυτές τις λέξεις με τη μετάθεση των συλλαβών (τα ποδανά/ανάποδα), εκείνη την ώρα τις δημιουργούσαν; Σας ρωτάμε, διότι διακρίνουμε μια ευφυΐα σε αυτό και θα είχε ενδιαφέρον να μας αναλύσετε περισσότερο τη διαδικασία.

Όχι ακριβώς, αν και δεν αποκλείεται και αυτό. Για να τις βρούμε εμείς έτοιμες αυτές τις λέξεις στις καταγραφές μας, σημαίνει ότι ήδη έχουν δημιουργηθεί παλιότερα και έχουν διαδοθεί στις παραβατικές (ή και άλλες) ομάδες, οι οποίες συγκοινωνούν και μεταξύ τους. Από εκεί και πέρα είναι κρυπτικός μηχανισμός που χρησιμοποιούν και οι έγκλειστοι, π.χ. για τους εξαρτημένους από ουσίες *νταφού* είναι η "φούντα".

Για να ξαναγυρίσουμε στους κρυπτικούς μηχανισμούς, θυμάμαι ένα άλλο ενδεικτικό παράδειγμα, τη χρήση από κάποια παραβατική ομάδα (δεν θυμάμαι ποια) της λέξης «μαρούλια», για να αναφερθεί στα χρήματα. Δηλαδή, αλλαγή της σημασίας της λέξης, έτσι ώστε να μην την καταλαβαίνουν οι άλλοι. Αυτός είναι ένας κλασικός μηχανισμός, ο γνωστότερος γιατί και πολύ πιο εύκολος, το να δίνουμε στις λέξεις τελείως άλλη σημασία από αυτήν που έχουν.

-Οι συνθηματικές γλώσσες αναπτύχθηκαν κατά κύριο λόγο σε περιόδους αναταραχών και συγκρούσεων τα παλαιότερα χρόνια, ακόμα για παράδειγμα σε περίοδο πολέμου έτσι ώστε να μη καταλαβαίνουν οι υπόλοιποι. Θα μας πείτε λίγα λόγια και για αυτό το φαινόμενο;

Αυτές οι γλώσσες, που τις μελετάμε στην κοινωνιογλωσσολογία, οι γλώσσες που αναπτύσσουν ιδιαίτερες ομάδες, και μελετάμε συγχρόνως ποιες είναι οι αιτίες που δημιουργούνται, ποια είναι η λειτουργία που επιτελούν κλπ., πηγάζουν κυρίως από την ανάγκη διαφοροποίησης από τους άλλους. Δεν είναι κάτι που έχει απαραίτητα σχέση με συγκρούσεις ή πολέμους. Η διαφοροποίηση δεν είναι απαραίτητα κρυπτική, αλλά, όπως θα λέγαμε σήμερα, αποτελεί και "έκφραση ταυτότητας", μια έννοια που την ακούμε πάρα πολύ πια. Δηλαδή, η ανάγκη διαφοροποίησης σημαίνει διαφοροποίηση της ταυτότητας ή στοιχείων της και αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι εκφράζω με αυτό τον διαφορετικό κώδικα την ταυτότητα που θέλω, το πού θέλω να ανήκω, ενώ συγχρόνως ελέγχω ποιος ανήκει στην ομάδα μου και ποιος δεν ανήκει, το οποίο είναι επίσης πολύ σημαντικό. Έκφραση ταυτότητας και μετά έλεγχος αυτής, δηλαδή: «Ανήκεις στη δική μου ομάδα; Την ξέρεις αυτήν τη λέξη/έκφραση; Αν δεν τη ξέρεις, δεν είσαι δικός μας». Και βέβαια, ας μην πάμε μόνο στις παραβατικές ομάδες, αλλά και στις παρέες, όχι μόνο των νέων αλλά και των μεγαλύτερων. Είναι γενικότερη ανάγκη των κοινωνικών ομάδων, μικρότερων ή μεγαλύτερων, να δημιουργούν και να χρησιμοποιούν κάποια καινούργια, τα δικά

τους, εκφραστικά μέσα. Αυτό μπορεί να ενισχύεται και από τον συγχρωτισμό των ανθρώπων, δηλαδή από το γεγονός ότι ζούνε ή εργάζονται μαζί. Η γλωσσοπλασία, σε αυτές τις περιπτώσεις, μπορεί να εξυπηρετεί κάτι το στιγμιαίο, την ανάγκη του αστείσμου, να μετατραπεί σε ένα ωραίο και ενδιαφέρον παιχνίδι, αλλά μπορεί να εξυπηρετεί και την ανάγκη ευρύτερης, σταθερότερης και ακριβέστερης επικοινωνίας επαγγελματιών ομάδων.

-Η ανθρωπογεωγραφία των καταστημάτων κράτησης της σύγχρονης εποχής έχει αλλάξει σημαντικά σε σχέση με το παρελθόν. Υψηλός αριθμός αλλοδαπών κρατουμένων συνυπάρχει πλέον στις φυλακές με Έλληνες και δημιουργούνται διαφορετικές ομάδες. Αυτή η μεγάλη πολιτισμική ετερογένεια εκφράζεται και μέσω της γλώσσας τα τελευταία χρόνια. Οπότε, σε σχέση με τη προηγούμενη έρευνα της κυρίας Καρδαρά, πιστεύετε ότι θα υπάρξουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το ιδίωμα των κρατουμένων; Για παράδειγμα, ίσως τα ποδανά να έχουν εξασθενήσει.

Γενικά τα ποδανά έχουν εξασθενήσει. Ακόμα γενικότερα όμως, όσον αφορά τον διαχωρισμό σε ομάδες, φυσικό είναι να διαχωρίζονται τα άτομα και σε εθνικές ομάδες και σε ομάδες με κάποια άλλα κοινά χαρακτηριστικά, που δεν είναι απαραίτητα η εθνικότητα. Και αυτό επηρεάζει και τα εκφραστικά τους μέσα, με την έννοια ότι εντάσσονται π.χ. στους κώδικές τους στοιχεία και από άλλες γλώσσες, αν μείνουμε στο θέμα των αλλοδαπών. Δεν γνωρίζω τι συμβαίνει στις φυλακές, αλλά φαντάζομαι ότι αυτό ακριβώς θα συμβαίνει και εκεί. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι αυτό που περιγράφετε για τις φυλακές συμβαίνει πρώτα-πρώτα στην κοινωνία γενικότερα, κάτω από παρόμοιες συνθήκες. Σε μια πολυπολιτισμική τάξη, για παράδειγμα στο Πανεπιστήμιο, όπου εργάζομαι και το γνωρίζω, προφανώς και δημιουργούνται και μικρές ομάδες είτε λόγω κοινών χαρακτηριστικών είτε λόγω κοινών ενδιαφερόντων. Ανάλογους μηχανισμούς και κριτήρια με αυτά που διαφοροποιούν τις ομάδες στην κοινωνία είναι αναμενόμενο να βρίσκουμε και στις φυλακές. Από εκεί και πέρα, τα ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά τους θα τα εντοπίσουν αυτοί που μελετούν αυτούς τους κώδικες.

-Ποιες είναι οι πηγές και ποιοι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση της γλώσσας της φυλακής; Το περιβάλλον φυσικό και τεχνητό επηρεάζει τη δόμηση ενός γλωσσικού κώδικα; Μεταξύ καταστημάτων κράτησης ανοιχτού και κλειστού τύπου αναμένονται γλωσσικές διαφοροποιήσεις;

Οι πηγές φαντάζομαι ότι θα είναι τα πάντα, δηλαδή ό,τι ξέρουν αυτοί οι άνθρωποι: η καθημερινή γλώσσα, οι ξένες γλώσσες με τις οποίες έρχονται σε επαφή, άλλοι κώδικες επικοινωνίας, το ευρύτερο περιβάλλον. Η κύρια πηγή τους θα λέγαμε ότι είναι η γλώσσα της καθημερινότητας, την οποία κάνουν λίγο «άνω κάτω», για να μπορέσουν να εκφράσουν την επιθυμία διαφοροποίησής τους. Παλαιότερα, για παράδειγμα, στα μάγκικα υπήρχαν ακόμα και στοιχεία της καθαρεύουσας, που χρησιμοποιούνταν είτε για αστεϊσμό είτε για άλλους, πάντα κρυπτικούς λόγους. Θεωρώ πως όπως όλες αυτές οι γλώσσες αντλούν στοιχεία από οτιδήποτε υπάρχει γύρω τους. Ανάμεσα σε ανοιχτού και κλειστού τύπου σωφρονιστικά καταστήματα περιμένουμε πως θα υπάρχουν διαφορές, αλλά αυτό μένει να αποδειχθεί με την έρευνα. Πάντως, πράγματι, το περιβάλλον, ευρύτερο η στενότερο, είναι μια πηγή άντλησης στοιχείων και αναμένεται να δημιουργεί και αυτό διαφοροποιήσεις.

-Θα θέλαμε, ολοκληρώνοντας την πολύ ενδιαφέρουσα συνέντευξη, να σας ρωτήσουμε ποια πιστεύετε ότι είναι η σχέση της γλώσσας της ελεύθερης κοινωνίας με τον ιδιαίτερο γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας της φυλακής;

Θα λέγαμε πως υπάρχει μια συνεχής αλληλεπίδραση, αλλά με συγκεκριμένη κατεύθυνση: με την έννοια ότι, επειδή κυρίως οι έγκλειστοι έχουν σχετικά περιορισμένη επικοινωνία και -κυρίως- επιρροή στην ευρύτερη κοινωνία, δεν είναι πολύ πιθανόν να επιδρούν αυτοί στην κοινή γλώσσα. Πολύ πιθανότερο είναι ότι η κοινή γλώσσα που ακούν από τους καινούργιους έγκλειστους, από την τηλεόραση, από τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους επηρεάζει τη γλώσσα τους περισσότερο από όσο επηρεάζουν εκείνοι τον κοινό κώδικα. Υπάρχει συνεπώς συνεχής αλληλεπίδραση, αλλά νομίζω πως κυρίως είναι μονοσήμαντη. Το ζήτημα μπορεί να ελεγχθεί ερευνητικά και στη δική σας εργασία.